

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויקהל-פקודי ושבט פרה, תשע"ב
מספר 958

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

להזות אפר פרה ולהישאר טהור ארי צבי זיבוטפסקי

השבת, מלבד הפרשה הכפולה "ויקהל-פקודי", אנו קוראים את הפרק הראשון בפרשת "חוקת" הנקרא "פרשת פרה" (במ' יט). הפרק מוקדש כולו לכללים הנוגעים להכנה המסתורית והנדירה של אפר פרה אדומה. מצווה זו ידועה כאב-טיפוס של "חוק" בשל הפרדוקס הטבוע בכלליה: האדם המזה את אפר הפרה האדומה על אדם טמא - נטמא בעצמו, ואילו האיש הטמא שקיבל את פעולת ההזאה - נטהר. כך עולה מהתיאור המקראי, אך ההלכה הפוכה: רוב האנשים המעורבים בהכנת האפר נטמאים, ואילו האדם המזה את המים והאפר אינו נטמא.

הטומאה המתקבלת ישירות מגופת אדם מת - ייחודית, והאדם שנטמא כך נקרא "טמא מת". כדי להיטהר עליו לטבול, ועוד התורה מחייבת שיזו עליו אפר פרה אדומה ביום השלישי וביום השביעי.¹ אין סוג נוסף של טומאה, גם לא "אב טומאה", הדורשים הזאת אפר פרה אדומה.

פרטי המצווה: על הפרה להיות אדומה לחלוטין;² שגילה עולה על שלוש שנים; ללא מום פיזי; שלא עלה עליה עול ושנרכשה על ידי בית דין מכספי המקדש לשם הכנת האפר הנדרש. כשעמד בית המקדש בתפארתו על הר המוריה, נערך טקס ההכנה של אפר הפרה האדומה מנגד לו, מצדו השני של נחל קדרון, על הר הזיתים, מחוץ לגבולותיה המוניציפליים של ירושלים (מסכת מידות ב, ד). שם ישנו אתר³ שממנו ניתן לצפות אל עבר הכותל המזרחי של הר הבית ודרך שערי המקדש המקבילים והמכוונים זה מול זה. הפרה נשחטה ודמה נאסף על ידי כוהן והזזה שבע פעמים בכיוון קודש הקודשים. הפרה כולה (עורה, בשרה, דמה וכו') נשרפה, ולמדורה הוספו חתיכת עץ ארז, אזור ותולעת שני. האפר שהתקבל נאסף ונשמר. מים חיים, בדרך כלל ממעין השילוח (באזור שנקרא היום "עיר דוד"), נאספו בכלי ו"התקדשו" על ידי ערבוב מעט מאפר הפרה בהם. מים אלו נקראו בתורה "מי נידה", ובחז"ל "מי חטאת",⁴ ושימשו לטיהור אדם שנטמא באמצעות הזאתם בעזרת אזור.

כל המעורבים בתהליך ההכנה של אפר הפרה נדרשו להיות טהורים לחלוטין, ולאחר ביצוע המשימה נטמא כל אחד מהם: השוחט, אוסף הדם, מזה הדם, שורף הפרה, מוסיף האזור, הופך הבשר בזמן השרפה, אוסף האפר וכו' (פרה ד, ד; רמב"ם פרה אדומה ה, א; ערוך השולחן העתיד, טהרות ס). על כל הנטמאים היה לטבול במקווה ולהמתין עד הערב. גם בגדיהם של המעורבים בתהליך וכל כלי אחר שנגעו בו, בעודם עוסקים בהכנת האפר, נטמאו. יתרה מזו, אף על פי שנגיעה בפרה לא הפכה אדם לטמא, הרי נגיעה במי החטאת המקודשים גרמה לטומאה (כלים א, א-ב; ערוך השולחן העתיד, טהרות

* הרב ד"ר ארי זיבוטפסקי מרצה בכיר בתוכנית למדעי המוח. גרסה ראשונה של מאמר זה הופיעה בעיתון Jewish Action בסתיו 2010 (תשע"א).

¹ חז"ל מכנים פרה אדומה "פרת חטאת".

² הפרה מתוארת בתורה כ"פרה אדומה תמימה" (במ' יט:ב) ורש"י מסביר "שתהא תמימה באדמימות". יש מפרשים שבתיאור צבעה כ"אדומה", הכוונה לצבע אדמה.

³ על מחקר מרשים בקביעת מיקום מדויק זה עיינו יונתן אדלר, תחומין כב (תשס"ב) עמ' 537-542.

⁴ על שמות אלו עיינו בערוך השולחן העתיד, טהרות עו, ת.

ע"ז). לכן, אף על פי שמִזָּה מי החטאת אינו נטמא, ניתן לתאר את הטקס כמטהר טמאים ומטמא טהורים.⁵

ההנחה המקובלת שמִזָּה מי החטאת נטמא מבוססת על הפסוק: "וּמִזָּה מִי-הַנִּדָּה יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְהַנֶּגַע בְּמֵי הַנִּדָּה יִטָּמָא עַד-הָעֶרְב" (שם כא), אך כאמור ההלכה הפוכה. בגמרא (יומא יד.) נאמר: ומזה טהור? והכתיב ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. מאי "מִזָּה"? "נֶגַע". והכתיב "מִזָּה" והא כתיב "נֶגַע", ועוד "מִזָּה" בעי כיבוס בגדים "וְהַנֶּגַע" לא בעי כבוס בגדים? אלא מאי "מִזָּה"? "נושא". ונכתוב רחמנא "נושא" מאי טעמא כתיב "מִזָּה"? הא קא משמע לן דבעינן שיעור הזאה (על מנת שהנושא יטמא). מסקנת הגמרא שהמִזָּה אינו טמא, והפסוק מלמד שהנושא את מי החטאת או הנוגע בהם נטמא רק אם מדובר בכמות שמספיקה להזאה על אדם.⁶

הרמב"ם (הלכות פרה אדומה טו, א) מסביר שהסיבה להבנת הפסוק בדרך זו ולא כפשוטו היא שאין זה הגיוני שעצם ההזאה מטהרת אדם אחד ומטמאת אחר. לכן ניתן לטעון מקל וחומר שהמִזָּה אינו נטמא.⁷ התוספות (נידה ט.) מסבירים שחז"ל הסבירו כך את הפסוק משום שפסוק אחר מכנה את המִזָּה "טהור" ורומז בכך שהוא נשאר טהור מתחילה ועד סוף. "התורה תמימה" (על במ' יט: כא, הערה קכ"ה) והנצי"ב ("העמק דבר" שם) מוצאים גם רמזים בטקסט לפרשנות הכתוב שאינה כמשמעו.

ה"שמן הטוב" מציין שהתהליך השלם של הכנת אפר פרה אדומה מגלם בתוכו שיעור באהבת ישראל. הדרך היחידה שבה יהודי טמא יכול להיטהר היא שכמה יהודים אחרים יתנדבו מרצונם להיטמא. עליהם לרצות להיעשות טמאים, בכלל זה בגדיהם, על מנת לסייע ליהודי אחר להיות טהור.

על פי המדרש (במדבר רבה יט, ג בסוף; קהלת רבה ז, כג) לא הבין החכם באדם, שלמה המלך, את החוק של פרה אדומה, ולכן אמר: "כל זה נסיתי בחֲכָמָה אֲמֶרְתִּי אֲחַפְּמָה וְהִיא רְחֹקָה מִמְּנִי רְחֹק מֵהָיָה וְעַמְּךָ עַמְּךָ מִי יִמְצָאנוּ?" (קהלת ז: כג-כד) במדרש מובא ששלמה המלך אמר שהוא מסוגל להבין את כל חוקי התורה, אך כאשר הוא מגיע לפרה אדומה, הוא נותר נבוך. הגמרא שואלת במה התקשה שלמה, ואלה שתי התשובות שהיא מציעה (יומא יד.):

דתניא: (במ' יט: יט) "וְהִזָּה הַטָּהֵר עַל הַטָּמָא", על הטמא – טהור, ועל הטהור – טמא, דברי רבי עקיבא... ורבי עקיבא היינו דקאמר שלמה "אֲמֶרְתִּי אֲחַפְּמָה וְהִיא רְחֹקָה מִמְּנִי". ורבנן: ההוא למזה ולמזין עליו טהור, ונוגע בהן (במי החטאת) טמא.

הגמרא מביאה כאן את דעות רבי עקיבא וחכמים. לדעת רבי עקיבא אין זה מובן מדוע הזאה על הטמא מטהרת אותו, ואילו הזאה על הטהור מטמאת אותו. לעומת זאת, לדעת חכמים הקושי הוא, מדוע הנוגע במי חטאת – נטמא, ואילו הטמא שמזים עליו את מי החטאת – נטהר.

בעקבות המדרש שציטטנו לעיל, כותב ספר החינוך הנותן טעם כמעט לכל המצוות (מצוה שצ"ז): אף על פי שמלאני לבי לכתוב רמזים מטעמי המצוות שקדמו על צד הפשט, עם ההתנצלות שהמלאכה לחנך בה בני והנערים חבריו ישמרם א-ל, במצוה זו רפו ידי ואירא לפצות פי עליה כלל גם בפשט.⁸

בעל בית הלוי (רב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק) מעיר על פרשת "כי תשא"⁹ שכאשר שלמה נתקשה בפרשת פרה, הגיע להכרה שלא הבין גם את שאר המצוות לכל עומקן. הבית הלוי משתמש בהנחה זו כדי להסביר את הפסוק "זאת חֲקַת הַתּוֹרָה" (יט: ב). מדוע "זאת" חוקת התורה, הלא זאת רק מצווה אחת? אלא שמכאן למדים שכל התורה היא חוק, וכל המצוות קשורות זו בזו. ואם אחת, כגון פרה אדומה, אינה מובנת, הרי כולן אינן מובנות. לכן פרה אדומה היא פרדיגמה ללמדנו שאיננו יכולים להבין הבנה מלאה את טעמה של אף אחת מן המצוות.

למרות כל הנאמר לעיל הן על החוקים הן על פרה אדומה, הציעו ראשונים רבים סיבות להסבר המצווה. לדוגמה: רש"י¹⁰ מצטט את רב משה הדרשן (תנחומא במדבר ח) המסביר שפרה אדומה באה

⁵ המדרש (במדבר רבה יט, ו) אומר שהקב"ה אכן גילה את הסיבה למשה. מכאן אפשר להבין שאין זה מקרי; הצו האלוקי אינו חסר משמעות, אלא יש לו רציונל.

⁶ רש"י (במ' יט: כא) מסכם בתמציתיות את הפרשנות של חז"ל לפסוק זה.

⁷ עלול להיראות מוזר מעט להשתמש במסקנה לוגית ללימוד הלכה על פרה, לאחר שכל התהליך נחשב "חוק" שאינו מובן. ערוך השולחן העתיד (טהרות ע"ו, ו) טוען שאף על פי שהדבר מביך מבחינה לוגית, הרי קיים גבול לאי-ההיגיון, ואין אפשרות שמעשה אחד יטהר אדם אחד ויטמא אחר.

⁸ לאחר מכן הוא מציע רציונל, הדומה להסברו של רב סעדיה גאון (אמונות ודעות ב, י) שבהתאם לנסיבות דבר מסוים יכול להיות טוב או מזיק, כגון תרופה היכולה לרפא חולה אולם להזיק לאדם בריא, ואז הוא מציין באופן פיוטי: "וזה אינו ברור להשיג בענין כלום, אלא שחיבת הקדש והחשק להשיג ידיעה בנסתר יניד הקנה לכתוב".

⁹ עמ' 55 בהוצאת התשמ"ז, הדפסה חדשה של מהדורה התר"מ ד.

¹⁰ בסוף פירושו לבמ' יט; עיינו בציטוט המלא בהוצאת "תורת חיים".

לכפר על עגל הזהב, ומחבר הרבה ממאפייני הטקס להיבטים של החטא. כך בפיוט "אין לשוחח" של רב אלעזר הקליר ביוצר לפרשת פרה. הוא משווה היבטים רבים של פרשת פרה והעגל. בעל "שמן הטוב" מסביר את סיבת הפרדוקס בפרה אדומה במקום להסביר את מאפייני הטקס. פרה אדומה משמשת רק במקרה של טומאת מת, והמוות הגיע לעולם עקב חטאו של אדם הראשון באכילה מפרי עץ הדעת. אכילת הפרי הייתה תוצאה של רצונו של האדם להיות בעל ידע כמו הקב"ה (בר' ג:ה). תרופת הנגד היא שהקב"ה נתן לנו פולחן מעבר להבנתו של האדם. הדרך לתקן את חטא הרצון להיות יודע כול, חטא שהביא מוות לעולם, הוא לקיים צו שאינו מובן.

לאורך כל ההיסטוריה היהודית היו רק תשע פרות אדומות (פרה ג, ה), אחת בימי משה רבנו, אחת בימי עזרא ושבע בימי בית המקדש השני. הפרה האדומה העשירית תהיה כנראה בימי המשיח במהרה בימינו.